

АРХИВ

Ч Э Л И Л
МЭММЭДГУЛУЗАДЭ
ВЭ ЭДЭБИ МУЊИТИ

МЕТОДИК
КӨСТӘРИШ

БАКЫ — 1990

1990
325

115
469

АЗƏРБАЙҘАН ССР
ХАЛГ ТƏЬСИЛИ НАЗИРЛИЈИ

Акад. Ј. Һ. МƏММƏДƏЛИЈЕВ АДЫНА
НАХЧЫВАН ДƏВЛƏТ ПЕДАГОЖИ ИНСТИТУТУ

ЧƏЛИЛ МƏММƏДГУЛУЗАДƏ
ВƏ ƏДƏБИ МҮНИТ

Методик кəстəriш

59434

59037

М. Ф. Ахундов адына
АзəрбајҘан Р-ср-ы
КИТАБХАНАСЫ

Бакы — 1990

У5(2=А3)

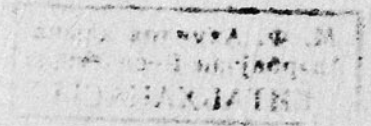
«Чәлил Мәммәдгулузадә вә әдәби мүнһити» адлы методик көстәриш акад. J. H. Мәммәдәлијев адына Нахчыван ДПИ-нин филолокија факултәсиндә тәдрис олуна ејни-адлы хүсуси курсун програмы әсасында һазырланмышдыр. Методик көстәриш һәммин институтун «Азәрбајчан әдәбиј-јаты» кафедрасында мұзакирә едиләрәк чап үчүн төвсијә олунмушдыр.

Азәрбајчан ССР Халг Тәһсили Назирлијинин тәдрис-методика мәркәзи, көстәришинин чапына ичазә вермишдыр.

Методик көстәришә филолокија елмләри доктору, профессор J. И. Ахундов рәј вермишдыр.

Тәртиб едәни:

филолокија елмләри намизәди
досент **Иса Нәбибәв**

КИРИШ

Чәмијјәтин инкишафынын һазыркы јенидәнгурма мәр-һәләсиндә али мәктәбләрин гаршысында дуран әсас вәзи-фәләрдән бири дә тәдрис планларына дахил едилән хүсуси курс вә семинарларын тәләбә кәнчләрин елми дүнјакөрү-шүнүн формалашмасына, програм материалларынын даһа әһатәли, дәриндән мәнимсәнилмәсинә хидмәт көстәрмәсинин тәмин едилмәсиндән ибарәтдир. Һуманитар ихтисаслар са-һәсиндә бу мәсәләнин јенидән гурулмасы мүнһүм әһәмијјәт кәсб едир. Чүнки тәләбәләрин елми дүнјакөрүшүнүн фор-малашмасында тарих, ана дили, әдәбијјат кими фәнләрин даһа кениш имканлары вардыр. Она көрә дә һуманитар, о чүмләдән филоложи елмләр үзрә хүсуси курс мөвзуларыны мүчәррәдликдән, икинчи дәрәчәли мәсәләләрдән хилас ет-мәк, елмин актуал проблемләринә, ихтисасла әлагәдар би-ликләрин дәринләшдирилмәсинә һәср олунмасына хүсуси фикир вермәк тәхирәсалынмаз вәзифәләрдән биринә чев-рилмишдыр.

Габагчыл методистләр әдәбијјат ихтисасындан хүсуси курс вә семинарларын али мәктәбләрин фәалијјәт көстәр-дији рекионун јетирмәси олан көркәмли сәнәткарларын јә-радычылығы илә бағлы проблемләрә һәср олунмасыны фәј-далы һесаб едирләр. Көркәмли методист М. Д. Јанко јаз-мышдыр: «Јашадығын дијарын мәшһур әдәби шәхсијјәтлә-рини танымадан әсл тәрбијјәчи олмаг олмаз. Бунсуз тәлә-бәләр гаршысында пис вәзијјәтдә галмаг олар. Чүнки кәнч-ләр илдән илә дүнјакөрүшчә инкишаф едир вә бу барәдә даһа чох шеј билмәјә сәј көстәрирләр».¹

Буна көрәдир ки, сон илләрдән етибарән өлкәнин али

¹ Јанко М. Д. Спец курс по литературе родного края в пединституте. В книге «Из опыта преподавания литературы в пединституте». Челябинск, 1973, стр. 26.

мәктәпләриндә мәсәләнин бу чәһәтинә чидди фикир верилр. Казан Педагожи Институтунда «Рус җазычылары «Казанда», Тула Педагожи Институтунда «Лев Толстој вә Јаснаја Полјана», А. С. Пушкин адына Тбилиси Педагожи Институтунда «Тифлис әдәби мүнһити», Ярослав Педагожи Институтунда «Некрасов вә Ярослав диҗары» мөвзуларында хусуси курсларын кечирилмәсинин планлашдырылмасы тәләбәләрин вәтәнпәрвәрлик руһунда тәрбијә олунмаларына шәраит җаратмыш, мүәллим вә тәләбәләрин җарадычылыгы ахтарышларына тәкан вермиш, әдәбијат тарихинин җени факт вә мәлуматларынын ашкара чыхарылмасы илә нәтичәләнмишдир.

Академик Ј. Н. Мәммәдәлијев адына Нахчыван Дөвләт Педагожи Институтунун филолокија факултәсиндә хусуси курс мөвзуларындан бири көркәмли Азәрбајҗан җазычысы, мөшһур «Молла Нәсрәддин» әдәби мәктәбинин җарадычысы, гүдрәтли драматург, насир вә публисист Чәлил Мәммәдгулузадәнин (1869—1932) җарадычылыгына нәср олунур. Азәрбајҗан дили вә әдәбијаты ихтисасы үзрә тәһсил алан тәләбәләр 1981—1984-чү илләрдә «Чәлил Мәммәдгулузадә вә Нахчыван әдәби мүнһити», 1985-чи илдә «Чәлил Мәммәдгулузадә вә мүасирләри» мөвзуларында хусуси курс кечмишләр. Мүәллим вә тәләбәләрин иштиракы илә мүхтәлиф архив, музеј вә китабханалардан, һабелә әдиби, онун гоһумларыны, мүасирләрини җахындан таныјан аиләләрдән топланмыш зәнкин материаллар курсун мөвзусуну бир гәдәр дә кенишләндирмәјә имкан вермишдир. 1986—1987-чи тәдрис илиндән етибарән һәмин хусуси курс «Чәлил Мәммәдгулузадә вә әдәби мүнһити» мөвзусунун өјрәнилмәсинә јөнәдилмишдир. Бу мөвзуда кечирилән хусуси курс али мәктәб програмында өзүнәмәхсус јер тутан өлмәз сәнәткарын һәјат вә җарадычылығынын даһа дәриндән мәнимсәнилмәсинә көмәк едир. Бундан башга, һәмин мөвзу әдибин доғулуб боја-баша чатдыгы Нахчыванын әдәби мүнһити, мәдәни инкишаф сәвијјәси, җазычынын мүасирләри, ајры-ајры әсәрләринин прототипләри барәдә ајдын елми тәсәввүр җарадылмасына мүсбәт тәһсир көстәрә билир. Курсун һазыркы трактовыкасы Ч. Мәммәдгулузадәнин «Молла Нәсрәддин» журналынын нәшри јолларындан унутулмаз хидмәтләрини, һәјатынын Тифлис, Тәбриз вә Бақы мәрһәләрәнилмәсинә јөнәдилмишдир. Бу мөвзуда кечирилән хусуси ләринин дә әтрафлы шәкилдә өјрәнилмәсинә әдәбијатымызын М. Ә. Сабир, Ә. һагвердијев, Ә. Нәзми, М. С. Ордубади, Ә. Гәмкүсар, М. Ә. Мөчүз вә башгалары кими нүмајән-

дәләри илә җарадычылыгы әлағәләринин ајдынлашдырылмасына хидмәт көстәрир. Беләликлә, танынмыш, методистләрин дедији кими, «әдәбијат диҗарын өјрәнилмәсинә, диҗар исә өз нөвбәсиндә әдәбијатын дәрк олунмасына көмәк едир».¹

«Чәлил Мәммәдгулузадә вә әдәби мүнһити» мөвзусунда тәдрис олунан хусуси курс сәнәткарын җарадычылығынын Азәрбајҗанын XIX әсрин 60-чы илләриндән әсримизин 30-чу илләринә гәдәрки әсас ичтимаи-сијаси, әдәби-мәдәни һадисәләри илә вәһдәтдә өјрәдилмәсинә шәраит җарадыр.

ЧӘЛИЛ МӘММӘДГУЛУЗАДӘ

Чәлил Мәммәдгулузадә—көркәмли Азәрбајҗан җазычысыдыр. О, гүдрәтли драматург, орижинал насир, вәтәндаш публисист вә танынмыш ичтимаи һадимдир. Азәрбајҗан әдәбијатында тәнгиди реализм җарадычылыгы чәрәјанынын вә «Молла Нәсрәддин» әдәби мәктәбинин баниси кими шөһрәт газанмышдыр. Онун ады дүнја әдәбијатынын Сервантес, Мопассан, Чехов, Салтыков-Шедрин, һеминҗеј, Маркес, Әзиз Несин кими көркәмли сималары илә јанашы чәкилир. Гүдрәтли сәнәткар Азәрбајҗанда һәм дә Мирзә Чәлил вә Молла Нәсрәддин адлары илә таныныр.

Чәлил Мәммәдгулу оғлу Мәммәдгулузадә 22 феврал 1869-чу илдә Нахчыван шәһәриндә доғулмушдур. Әввәлчә моллаханада охумуш, сонра Нахчывандақы үчсинифли шәһәр мәктәбиндә тәһсил алмышдыр. 1887-чи илдә Загафгазија (Гори) Мүәллимләр семинаријасыны битирмишдир. Он ил (1887—1897) мүәллимликлә мөшғул олмушдур. Педагожи фәалијјәти бачарыгла ичтимаи-мәдәни фәалијјәтлә әлағәләнмишдир. Нахчыван маһалынын Шәрур гәзасындақы Баш Норашен мәктәбиндә чалышаркән мүәллимләр вә шакирдләрлә бирликдә тамаша һазырлајыб нүмајиш етдирмишдир. Нәһрәм ибтидан мәктәбиндә ишләјәркән рекионда илк дәфә оларағ мәктәб тарих-диҗаршүнаслығ музеји җаратмыш, јерли тәбиәти вә иглими өјрәнмәк ишини тәшкил етмишдир. Тифлиسدән Нәһрәм кәндинә дәмир котан кәтирмәјә наил олмуш, кәндлиләрин әмәјини јүнкүлләшдирмәјә чалышмышдыр. Маһалда биринчи дәфә оларағ 8 нәфәр гызы Нәһрәм мәктәбиндә тәһсилә чәлб етмишдир. Бир груп јерли маарифчи зијалыларла бирликдә Нахчыван театрынын әсасыны гојмушдур.

¹ Н. А. Милонов. Литературное краеведение. Москва, 1985, стр. 10.

Мирзэ Чәлил 1897—1903-чү илләрдә Нахчыванда вә Ирәванда һугуг идарәләриндә чалышмышдыр. Онун бу сәһәдәки фәалијәти дә халга хидмәт ишинә һәср олунмушдыр. Сонра бүтүн өмрү боју мәтбуатда ишләмишдир. 1903—1905-чи илләрдә Тифлиسدә Азәрбајчан дилиндә чыхан «Шәрги-Рус» гәзетиндә эмәкдашлыг етмишдир. 20 апрел 1906-чы илдән мәшһур «Молла Нәсрәддин» журналынын нәшринә башламышдыр. Бу, бүтүн мүсәлман дүнјасында чап олунан биринчи рәнкли вә шәкилли сатира журналы иди. Журнал Шәргдә милли-азадлыг һәрәкатынын кениш-ләнмәсиндә, инсан һугуларынын мүдафиә олунмасында мүһүм рол ојнамышдыр. Журналын әтрафында топланан әдәби гүввәләрин ваһид чәбһәдәки јарадычылыг фәалијәти сәјәсиндә Азәрбајчан әдәбијјатында «Молла Нәсрәддин» әдәби мәктәби формалашмышдыр.

«Молла Нәсрәддин» журналы 1906—1918-чи илләрдә Тифлиسدә, 1921-чи илдә Чәнуби Азәрбајчанын пајтахты Тәбриздә, 1922—1931-чи илләрдә Баки нәшр едилмишдир. Ч. Мәммәдгулузадә 20-чи илләрдә ејни заманда «Јени јол» гәзетинин дә редактору олмушдур.

Чәлил Мәммәдгулузадә Совет һакимијјәти илләриндә Азәрбајчан Халг Маариф Комиссарлығында мәс'ул вәзи-фә дашымыш, Азәрбајчаны Өјрәнмә Чәмијјәтинин, је'ни әлифба комитәсинин үзвү кими чохчәһәтли иш апармышдыр. О, 1926-чы илдә Бақыда кечирилән биринчи Түрколожу гурултајын иштиракчысы иди. 1928-чи илдә Москва Үмүмттифаг Драм Јазычылары вә Бәстәкарлар чәмијјәтинә үзв сечилмишдир. О, Азәрбајчан ССР Мәркәзи Ичрайјә Комитәсинин үзвүјүнә намизәд иди.

Илк дәфә 1895-чи илдә Нәһрәмдә Нағы адлы јохсул бир кишиниң гызы Нәлимә илә әилә һәјәти гурмушдур. Ондан Мүнәввәр адлы гызы дүнјаја кәлмишдир. Нәлимә ханым 1897-чи илдә вәфат етмишдир. Мүнәввәр Мәммәдгулузадә (1897—1965) орта тәһсилли тибб ишчиси олмуш, хејирхан хидмәтләри илә ад-сан газанмыш, икинчи чағырыш ССРИ Али Советинә депутат сечилмишдир.

1900-чү илдә Нахчыванда Назлы ханым Кәнкәрли илә евләнмишдир. Ондан өвлады олмамышдыр. Дөрд илдән сонра Назлы Кәнкәрли вәфат етмишдир. О, 1907-чи илдә көркәмли тарихчи, шаир вә тәрчүмәчи Әһмәдбәј Чаванширин (1834—1902) гызы Нәмидә ханымла әилә гурмушдур. Нәмидә ханым Мәммәдгулузадә—Чаваншир (1873—1955) Азәрбајчанын танынмыш маарифчи гадынларындандыр. О, кәнд, тәсәррүфатында мүтәрәгги иш үсулларыны тәтбиг

етмиш, Гарабағын Кәһризли кәндиндә мәктәб ачымыш, јерли фолклор нүмунәләрини топламыш, тәрчүмәчилик етмишдир. Мирзә Чәлил һаггында хатирәләри ајрыча китаб һалында чап олунмуш, ону даһа да мәшһурлашдырмышдыр.

Чәлил Мәммәдгулузадәнин Нәмидә ханымдан ики өвлады олмушдур. Мидһәт Мәммәдгулузадә (1908—1932) Азәрбајчан Политехник Институтунун иншаат фәкүлтәсинин гидротехники тикинтиләр шөбәсини битирмишдир. Минкәчевир су-електрик стансијасынын ләјиһәсинин һазырланмасында иштирак етмишдир. Әнвәр Мәммәдгулузадә (1911—1979) Азәрбајчан Тибб Институтуну битирәрәк һәким—терапевт ихтисасы газанмышдыр. 1942-чи илдән Иранда мүһачирәтдә јашамышдыр. Әнвәрин беш өвлады, он бир нәвәси вардыр. Һазырда овладларындан Еди Полшанын Лодз шәһәриндә, Тејмур вә Ирен Тәһранда, Мәһри Парисдә, Низһәт Франсанын Нитса шәһәриндә јашајырлар.

Мирзә Чәлил 1899-чү илдә јаздығы «Чәј дәсткаһы», аллегорик драмы илә бәдии јарадычылыга башламышдыр. Сонралар бәдии нәср, драматуркија вә публицистика сәһәсиндә ардычыл фәалијјәт көстәрмишдир. О, Азәрбајчан әдәбијјатында реалист драматуркијаны јени вә јүксәк мәрһәләјә галдырмышдыр. Әдибин «Өлүләр» тракикомедијасы (1909) мәнәви өлүлүјүн ифшасы кими бәшәри проблемә һәср олунмушдур. Әсәр әсрин әввәлләриндән етибарән Баки, Тифлис, Тәбриз, Дашкәнд, Ашгабад, Уфа, Нахчыван, Кәнчә, Дәрбәнд шәһәрәләриндә уғурла тамашаја гојулмуш, јени әдәби һадисә кими гаршыланмышдыр.

«Кишмиш ојуну» (1892), «Анамын китабы» «Каманча» (1920), «Данабаш кәндинин мәктәби», «Лә'нәт», «Ојунбазлар» (1921), «Дәли јығынчағы» (1926), «Әр» (1930) драмлары Азәрбајчан әдәбијјатынын гызыл фондуна дахил олмушдур.

Чәлил Мәммәдгулузадә кичик һекәјәнин бөјүк устады кими кениш шөһрәт газанмышдыр. Әдибин «Почт гутусу» (1903) милли бәдии нәсрин програм әсәри кими гијмәтләндирилир. Онун «Уста Зейнал», «Иранда һүрријјәт», «Гурбанәли бәј», «Гузу», «Саггаллы ушаг» һекәјәләриндә Азәрбајчан һәјәтынын мүхтәлиф проблемләри даһијәнә шәкилдә әкс етдирилмишдир.

Мирзә Чәлил Азәрбајчан сатирик публицистикасынын банисидир.

Чәлил Мәммәдгулузадә 4 јанвар 1932-чи илдә Бақыда вәфат етмиш, Фәһри хијабанда дәфн олунмушдур.

Јазычынын ады әбәдиләшдирилмишдир. Бақыда вә Нах-

чыванда адыны дашыжан күчэлэр вардыр. Вэтэни Нахчы-
ванда вэ Чэлилабад шөһериндэ һейкэли учалдылмышдыр.
1967-чи илдэ анадан олмасынын 100 иллији кениш мигјас-
да бөјүк тэнтэнэ илэ гејд олунмушдур. Эсэрлэри дэфэлэрлэ,
күтлэви тиражла чап едилмишдир. Һаггында онларла мо-
нографиялар јазылмыш, бэдии вэ сэнэдли филм чэкилмиш-
дир. Бакыда ев музеји, Нахзыван МССР-дэ Баш Норашен
вэ Нехрэм кэндлэриндэ харитэ музејлэри јарадылмышдыр.
Эсэрлэри рус, инкилис, франсыз, алман, түрк, испан, эрэб,
фарс диллэринэ тэрчүмэ едилмишдир.

Ч. МЭММЭДГУЛУЗАДЭ ВЭ ЭДЭБИ МҮТИНИ (ХҮСУСИ ҚҮРСУН ПЛАНЫ)

1. Ч. Мэммэдгулузадэнин тэвэллүд тарихи, ушагылыгы
вэ аилэ мүһити.
2. Ч. Мэммэдгулузадэнин ибтидаи тәһсил мүһити вэ илк
мүэллимлэри.
3. Ч. Мэммэдгулузадэнин дүнјакөрүшүнүн формалаш-
масында Загафгазија (Гори) мүэллимлэр семинаријасынын
эдэби-ичтимаи мүһитинин ролу.
4. Нахчыван эдэби-ичтимаи мүһитиндэ Ч. Мэммэдгулу-
задэнин јери.
5. Ч. Мэммэдгулузадэ вэ маарифчи мүасирлэри.
6. Ч. Мэммэдгулузадэнин илк эсэрлэриндэ эдэби-ичти-
маи мүһитин бэдии ин'икасы. Прототиплэр.
7. «Шэрги—Рус» гзетинин эдэби-ичтимаи мүһитинин
Ч. Мэммэдгулузадэнин јарадычылыгы инкишафында ролу.
8. Ч. Мэммэдгулузадэ «Молла Нэсрэддин» эдэби мэк-
тэбинин эсас јарадычыларындан бири кими.
9. «Молла Нэсрэддин» журналында эдэби-ичтимаи мү-
һитин бэдии ин'икасы.
10. Ч. Мэммэдгулузадэ вэ молланэсрэддинчи мүасир-
лэри.
11. «Өлүлэр» вэ эдэби-ичтимаи мүһит.
12. Ч. Мэммэдгулузадэ вэ Азэрбајчан эдэбијатында
демократик эдэби һэрэкат.
13. Чәнуби Азэрбајчанда «Молла Нэсрэддин» эдэби-ич-
тимаи мүһити.
14. Чэлил Мэммэдгулузадэнин бэдии эсэрлэриндэ эдэби-
ичтимаи мүһитин бэдии ин'икасы.
15. Азэрбајчанда совет дөврү эдэби-ичтимаи мүһитин
формалашмасында Ч. Мэммэдгулузадэнин ролу.

1. Ч. МЭММЭДГУЛУЗАДЭНИН ТЭВЭЛЛҮД ТАРИХИ, УШАГЛЫГЫ ВЭ АИЛЭ МҮҺИТИ

Ч. Мэммэдгулузадэнин анадан олмасы барэдэ мүбаһи-
сэлэр вэ һегигэт.¹ Кэлэчэк әдибин ушагылыгы иллэри. Јазы-
чынын бэдии-публисист эсэрлэриндэ вэ хатирлэриндэ ушаг-
лыгы иллэринин ин'икасы.

Аилэ мүһитинин сәчијјэви хүсусијјэтлэри. Атасы Мэм-
мэдгулу Мәшәди Хүсәјнгулу оғлунун һәјат јолу. Аилэ мү-
һитиндэ маарифчи мејллэр.

Әдибин аилэ үзвлэри һаггында мә'лумат. Анасы Сара
Мәшәди Баба гызынын өвладларын тәрбијәсиндэ ролу. Гар-
дашлары Јусиф (1863—1904) вэ Әләкбәр (1872—1922)
Мэммэдгулузадэлэрин аилэ мүһитиндәки јери. Хәлил Мәм-
мэдгулијев. Бачысы Сәкинә Мэммэдгулузадэ вэ өвладлары.

Мэммэдгулузадэлэр аиләсинин эсас ән'әнэлэри. Аилэ
илэ шөһәр мүһитинин гаршылыгы алағәси.

2. Ч. МЭММЭДГУЛУЗАДЭНИН ИБТИДАИ ТӘҺСИЛ МҮҺИТИ ВЭ ИЛК МҮЭЛЛИМЛЭРИ

Ч. Мэммэдгулузадэнин моллахана тәһсили (1874—1879).
Рухани мүэллэр вэ онларын Чэлилин дүнјакөрүшүнэ тә'-
сири. Шэрг эдэбијјаты нүмунэлэри илэ илк танышылыгы.
Ана дилинин вэ милли эдэбијјатын өјрәнилмәсинә мараг.

¹ Гејд: Ч. Мэммэдгулузадэнин анадан олмасы барэдэ индијәдәк
Азэрбајчан эдэбијјатшүнәслыгында 1866, 1868—1869-чу ил тарих-
лэринә истинад едилмишдир. Загафгазија (Гори) мүэллимлэр семина-
ријасына тәгдим еидлән сәнәдләрдә онун 1866-чы илдә доғулдуғу гејд
олунмушур. «Хатиратым», «Тәрчүмеји-һал» мемуарларында јазычынын
1868—1869-чу илләрдә анадан олмасына даир мә'луматлар вардыр.

Мирзә Чэлилин һәмидә ханым Чаванширлэ евләнмәсинә даир нн-
каһ кағзында, 1912-чи илдә Тифлис губернија жандарм идарәси тә-
рәфиндән верилмиш паспортда, Тифлис жандарм идарәсинин сәккизин-
чи даирәсинин приставына тәгдим едилмиш арајышда (21 январ
1916-чыил), «Молла Нэсрэддин» журналы редакторунун өз әли илэ тәр-
тиб етдији шәхси вәрәгәдә (22 апрел 1929), һабелә әлјбин вәфатына
дар гзетләрдә дәрч олуан некрологларда Ч. Мэммэдгулузадэнин
1989-чу илдә дүнјаја кәлдији өз әксини танмышдыр.

Ч. Мэммэдгулузадэнин 1880—1881-чи илләрдә семинаријаја дахил
олмаг үчүн тәгдим еидлән әризәләрдә 11—12 јаш һәллэринин гејд еидя-
мәси 1869-чу ил тарихинин даһа дегиг олдуғуну кестир. 1866-чы
илдә доғулмасына даир шәһадәтнамәдә семинаријаја гәбул олунмасы
үчүн онун јашы 4 ил артырылмышдыр.

Нахчыван шәһәр мәктәбинин јаранма тарихи. Ч. Мәм-мәдгулузадәнин ибтидаи тәһсил илләринин әсас көстәричиләри. Шакирд јолдашлары һаггында мәлумат. Мәктәбин әдәби-педагожи мүнһити вә ән'әнәләри.

Ибтидаи мәктәб мүүлһимләри вә онларын Ч. Мәммәдгулузадәнин идеја-мә'нәви инкишафына тә'сири. К. А. Никитин (1832—1894) Нахчыван үчсинифли шәһәр мәктәбинин нәзарәтчиси кими. Габагчыл педагогун «Нахчыван маһалы вә Нахчыван шәһәри» әсәри. Никитинин дијарын тарихи, этнографјасы, тәбиәти вә иглим хүсусијјәтләринин өјрәнилмәси сәһәсиндәки хидмәтләри.

Чәлил Мәммәдгулузадәнин дүнјакөрүшүнүн формалашмасында Нахчыван шәһәр мәктәбинин мүүлһимләриндән Мирзә Садыг Гулубәјов, Фјодр Домашевски, Әлимәммәд Хәлилов, Кеорки Утургаури вә Давидбәјовун ролу. Загафгазија (Гори) мүүлһимләр семинаријасынын мә'зуну. Ә. Хәлиловла үнсијјәт.

Нахчыван шәһәр мәктәбинин маарифчи ән'әнәләринин Ч. Мәммәдгулузадәјә тә'сири.

3. Ч. МӘММӘДГУЛУЗАДӘНИН ДҮНЈАКӨРҮШҮНҮН ФОРМАЛАШМАСЫНДА ЗАГАФГАЗИЈА (ГОРИ) МҮӘЛЛИМЛӘР СЕМИНАРИЈАСЫНЫН ӘДӘБИ-ИЧТИМАИ МҮҢИТИНИН РОЛУ

Загафгазија (Гори) мүүлһимләр семинаријасы дөврүн габагчыл тәһсил очагларындан бири кими. Ч. Мәммәдгулузадәнин Гори семинаријасында кечән тәһсил илләринин әсас көстәричиләри. 1885—1887-чи илләрдә онун тәһсил көстәричиләринин писләшмәси вә бунун сәбәбләри. Төһмәт вә чәзалар. Буна мүнәсибәт.

Семинаријанын идеоложи вә педагожи мүнһитинин характеристикасы. Директор Д. Д. Семјонов (1834—1902) көркәмли педагог вә демократик көрүшлү маарифчи хадим кими А. О. Чернјаевскинин (1840—1894) азербәјчанлы семинаристләрин, о, чүмләдән Ч. Мәммәдгулузадәнин формалашмасына тә'сири. Чернјаевски илә шәхси-мә'нәви әлагәләр. Чәлилин әдәби-мәдәни тәдбирләрә чәлб едилмәси. Маарифчи-демократ М. Кипианинин семинаристләрин дүнјабахышына тә'сири.

Ана дили вә шәриәт мүүлһими Әбдүссәлам Ахундзәдә вә Сәфәрәлибәј Вәлибәјовун милли маарифчи ән'әнәләринин ичрасы вә мүдафиә олунамасы уғрундакы мүбаризәси.

Ч. Мәммәдгулузадәнин семинаријанын нәздиндәки ибтидаи мәктәбдә кечдији педагожи тәчрүбә. Сынаг дәрсләринин ичмаллары вә проколлары. Ч. Мәммәдгулузадәнин педагожи-методики бачарыгларынын формалашмасы. Кәләчәк әдибин јазы вәрдишләринин илк мәшгләри. Милли әдәбијјатын мәнимсәнилмәси. Авропа, Шәрг вә рус мәдәнијәтләри илә әһәтәли танышлыг. Тәрчүмә дәрсләри.

Ч. Мәммәдгулузадәнин семинарист мүасирләри. Әбүлгасым Султанов, Исмајыл бәј Шәфибәјов, һејдәр Мурадһасилов Чәлилин семинарија достлары кими.

4. НАХЧЫВАН ӘДӘБИ-ИЧТИМАИ МҮҢИТИНДӘ Ч. МӘММӘДГУЛУЗАДӘНИН ЈЕРИ

Ч. Мәммәдгулузадәнин педагожи фәалијјәти. Улуханлы мәктәбиндә (1887). Баш Норашен икисинифли земски мәктәбиндә мүүлһимлик (1887—1890). Педагожи билик вә бачарыгларын сынагдан чыхарылмасы. Мәктәбдә театр тамашасы. Илк јарадычылыг мәшгләри.

Һеһрәм нормал мәктәбиндә падагожи фәалијјәт (1890—1897). Мәктәбин әдәби-педагожи мүнһити вә ән'әнәләри. Истифадә олунан әсас дәрсликләр. Јени маарифчи нәслин формалашмасы. Габагчыл маарифчи ирсин мәнимсәдилмәси. Тәһсилини јерли шәраитлә әлагәләндирилмәси. Доғма дијарын өјрәнилмәсинә марағын күчләнмәси. Һеһрәмдә мәктәб дијаршүнаслыг музејинин тәшкили. Гызларын тәһсилә чәлб едилмәси. Јерли тәбиәтин вә иглимин өјрәдилмәси.

Ч. Мәммәдгулузадә маарифчи зијалы кими. Нахчыван театрынын јарадылмасында Ч. Мәммәдгулузадәнин ролу. Актјор вә режиссорлуғ фәалијјәти. Дөврү мәтбуата гүввәтли мејл. Көһнәлијә гаршы мүбаризә. Јенилијин тәсдиги. Гадын азадлығы чарчысы. Маарифчи достлар мүнһитиндә.

Ч. Мәммәдгулузадә јазычы кими. «Чәј дәсткаһы» (1889) әдибин илк гәләм тәчрүбәсидир. «Кишмиш ојуну» пјеси (1892), «Данабаш кәндинин әһвалатлары» (1894) Мирзә Чәлилин шаһ әсәрләриндән бири кими.

Ч. Мәммәдгулузадәнин Нахчыван әдәби-иçтимаи мүнһитинин сырави иштиракчысындан һәрәкәтвәричи симаја, апарычы тәшкилатчыја јүксәлмәсинин идеја-мә'нәви әсаслары.

5. Ч. МЭММЭДГУЛУЗАДЭ ВЭ МААРИФЧИ МҮАСИРЛЭРИ

Ч. Мэммэдгулузадэнин идеја-мә'нәви тәкамүлүндә маарифчи мүасирләренин ролу. Шәхси вә мә'нәви әлагәләр. Гаршылыгы мүнәсибәтләр вә музакирәләр. Маарифчи әдәби чәбһәнин формалашмасы.

Ејнәли Султанов (1866—1935) чаван јазычынын сәсинә сәс верән илк һушјар пост кими.¹ Оун «Мүсәлман драм инчәсәнәти» чәмијјәтини вә «Зијалы мәчлис»ни тә'сис етмәси. Милли театрын јарадылмасында мүштәрәк иштирак. «Дивани-үрфан»дан башланан јол. Е. Султановун әдәби-публисист фәалијјәти.

Мәһәммәд Тағы Сидги (1854—1903) Ч. Мэммэдгулузадэнин әсас маарифчи мүасирләриндән бири кими. М. Т. Сидгинин мүдриклик етдији «Тәрбијә» мәктәбинин маарифчилик һәрәкатында јери. Маарифчи шаирин ше'рләри вә ушаг һекајәләри.

Нахчыванда А. С. Пушкинин анадан олмасынын 100 иллик јублејинин гејд олунмасы. М. Т. Сидгинин мә'рузәси.

Гурбанәли Шәрифзадә (1854—1917) Мирзә Чәлилин мәсләк досту кими. Маарифчилик һәрәкатында Г. Шәрифзадэнин мөвгеји.

Чүмшүд—Паша Султанов (1849—1902) Новоросијски университетинин һугуг факүлтәсинин илк мә'зунларындандыр. Ч. П. Султанов маарифчи әдәби-ичтимаи мүһитдә демократик көрүшләрин әсас дашыјычысы кими. Демократик һугугшүнасын халг мүәллими илә әлагәләри. Онларын Нахчыван театрыннын формалашдырылмасында иштиркаы. Ч. П. Султановун М. Т. Сидги илә бирликдә һазырладыгы лүғәт вә онун талеји.

Садыг Хәлилов (1864—1905)—Ирәван мүәллимләр семинаријасынын мә'зуну, Шәрурдакы Јенҗичә, Нахчыван гәзасындакы Нәһрәм мәктәбләриндә мүәллимлик етмишдир. Әдәби-ичтимаи мүһитдә һәгигәтпәрәстлик тәчәссүмү кими танынмышдыр.

Мирзә Чәлиллә бирликдә Нәһрәм мәктәбиндә мүәллимлик етмиш, Нахчыванда театр тамашаларында актјор олмушдур.

Мәммәдгулубәј Кәнкәрли (1864—1905)—һәрбчи, һугуг-

¹ Бу вахтадәк Е. Султановун 1862 вә ја 1863-чү илләрдә анадан олдуғу гејд едилмишдир. Әлдә етдијимиз архив материаллары онун 5 мај 1866-чы илдә доғулдуғуну тәсдиғ едир.

шүнас, маарифчи. Ирәванда «Лејли»адлы гыз мәктәбинин әсасыны гејмушдур. (1901). М. Кәнкәрли һ. З. Тағыјевин маарифчи вә хејријјәчилик фәалијјәтинин фәдакар чарчысы кими. Ч. Мәммәдгулузадә илә гоһумлуг әлагәләри вә мәсләкдашылыг.

Мирзә Әбулгасым Султанов (1865—1916)—Гори мүәллимләр семинаријасынын мә'зуну. Ч. Мәммәдгулузадэнин семинарист досту М. Ә. Султановун рус әдәби-нәзәри фикринин тәблиғи сәһәсиндәки фәалијјәти. «Әдәбијјатшүнаслыг дөфтәри» вә онун маһијјәти. Султанов Молла Нәсрәддин ләтифәләринин рус дилинә илк тәрчүмәчиләриндән бири кими. Әдәби-ичтимаи мүһитдә, инчәсәнәтин мүхтәлиф сәһәләринин инкшафында М. Ә. Султановун ролу.

Мирзә Чәлил Мирзәјев (1873—1915)—«Шүрби» тәхәллүслү маарифчи шаир вә педагог. Ч. Мәммәдгулузадэнин әмәл досту.

Мәммәдбәј Газыјев, Нәсрулла вә Фәрәчулла Шәјхов гардашлары, Әлимәммәд Хәлилов, Әләкбәр Сүләјманов, Кәримбәј Исмајылов, Тағыбәј Сәфијев Ч. Мәммәдгулузадэнин маарифчи мүасири кими.

6. Ч. МЭММЭДГУЛУЗАДЭНИН ИЛК ЭСЭРЛӘРИНДӘ ӘДӘБИ-ИЧТИМАИ МУҲИТИН БӘДИИ ИН'ИКАСЫ. ПРОТОТИПЛӘР

«Чәј дәсткаһы» аллегорик драмы, «Кишмиш ојуну» пјеси вә «Данабаш кәндинин әһвалатлары» повести. Ч. Мәммәдгулузадэнин илк дөвр јарадычылыг нүмунәләри кими.

«Чәј дәсткаһы» (1889) аллегорик драмынын јаранмасына тәкан верән һәјати мејлләләр. Әсәрин идеја-бәдii хүсүсijјәтләри.

«Кишмиш ојуну»нда һоровлу мө'минләринин әһвалатынын изләри. Әсәрдә һәјати керчәкликләрин бәдii ин'икасы.

«Данабаш кәндинин әһвалатлары» повести (1894) XIX әсрин сонундакы феодал—патриархал мүнәсибәтләринин реалист бәдii ин'икасы кими. Әсәрин мөвзусунун јазычыны әһатә едән мүһитин әсас һадисә вә адамлары илә сәсләшмәси. «Данабаш кәнди» аңлајышынын шәрһи. Гәзетчи Хәлил вә лағлағы Садыг образынын прототипи—Садыг Хәлилов. Типлә прототипин мүгајисәси.

Ч. Мәммәдгулузадэнин кәләчәк әсәрләри үчүн мөвзу вә гәһрәманлара аид һәјати мүшаһидәләри. Кефли Искәндәр образынын прототипләри илә әһатәли танышылыг.

7. «ШӘРГИ-РУС» ГАЗЕТИНИН ЭДӘБИ-ИЧТИМАИ МҮҢИТИНИН Ч. МӘММӘДГУЛУЗАДӘНИН ЈАРАДЫЧЫЛЫГ ИНКИШАФЫНДА РОЛУ

«Шәрги-Рус» XX әсрин Азәрбајчан дилли илк гәзети. кими. Мәһәмәдаға Шаһтахтлы (1848—1935) көркәмли публисист вә маарифчидир. Ч. Мәммәдгулузадә илә илк та-нышлыг. Тифлисдә нөвбәти көрүш (1903) вә онун нәтичәси. М. Шаһтахлы Мирзә Чәлили «гәзет дүңјасына» чыхаран илк әдиб вә мүнһәррир кими.

Азәрбајчанда маарифчи фикрин вә реалист әдәбијјатын инкишафында «Шәрги-Рус» гәзетинин ролу. Ч. Мәм-мәдгулузадәнин бәдии-публисист фәалијјәтинин инкиша-фына гәзетин әдәби-ичтимаи мүнһитинин тәсири.

Ч. Мәммәдгулузадә «Шәрги-Рус» гәзетинин әмәкдашла-ры арасында. Ә. Ф. Нәманзадә (1872—1938) илә достлуг әлагәләринин формалашмасы. «Гәјрәт» мәтбәә-нәшријјаты-нын мејдана чыхмасы.

8. Ч. МӘММӘДГУЛУЗАДӘ «МОЛЛА НӘСРӘДДИН» ЭДӘБИ МӘКТӘБИНИН ӘСАС ЈАРАДЫЧЫЛАРЫНДАН БИРИ КИМИ

«Молла Нәсрәддин» журналы Азәрбајчан демократик мәтбуатынын бајрагдарыдыр.

Ч. Мәммәдгулузадә «Молла Нәсрәддин» журналынын јарадычысы вә нашири кими. Програм сәчијјәли илк нөмрә. Журналын редаксия мүнһити вә әсас әмәкдашлары.

«Молла Нәсрәддин» Шәргдә илк шәкилли сатирик жур-нал кими. Журналын милли-азадлыг һәрәкатынын вә тән-гиди реалист әдәбијјатын инкишафындакы ролу.

Ч. Мәммәдгулузадәнин «Һәгиги «Молла Нәсрәддин» шаири» ахтарышлары. Јени әдәби нәслин журналда әмәк-дашлыға чәлб олунмасы. Молланәсрәддинчи сатирик пуб-лисстика вә графиканын формалашмасында Ч. Мәммәд-гулузадәнин тәсири. «Молла Нәсрәддин» әдәби чәһһәсинин јарадылмасы.

Азәрбајчан әдәбијјатынын «Молла Нәсрәддин» дөврү вә онун әдәби-тарихи мөвгеји. Милли әдәбијјатын сонракы инкишафына тәсири.

9. «МОЛЛА НӘСРӘДДИН» ЖУРНАЛЫНДА ЭДӘБИ-ИЧТИМАИ МҮҢИТИН БӘДИИ ИНКАСЫ

«Молла Нәсрәддин» журналы милли әдәби мүнһитин хәл-ти-демократик истигамәти уғрунда мұбаризәдә. Ч. Мәммәд-гулузадәнин јарадычылыг сәјләри. Тәнгиди-реалист әдә-бијјатын нәзәри-естетик принсинләринин формалашмасы.

Азәрбајчанын ајры-ајры әјаләт мәркәзиндә әдәби-мәдә-ни мүнһитин јаранмасы вә тәшәккүлүндә «Молла Нәсрәд-дин» журналынын хидмәтләри. Јени әдәби нәслә гәјғы вә истигамәт. Әдәби кедишатын әсас истигамәтләринин мүн-һәнләшдирилмәси.

Милли ичтимаи керчәклијин реалист мөвгедән гијмәт-ләндирилмәси. Әдәбијјатын халг һәјаты илә сәсләшмәси. «Кичик адамларын» бөјүк әдәбијјат мејданына кәлмәси. Ичтимаи мүнһитдә демократик тәмајүлләрин мұдафиә олун-масы. Мұһафизәкар бахышларын тәнгиди.

10. Ч. МӘММӘДГУЛУЗАДӘ ВӘ МОЛЛАНӘСРӘДДИНЧИ МҮАСИРЛӘРИ

Чәлил Мәммәдгулузадә молланәсрәддинчи мұасирләри һагғында.

М. Ә. Сабир (1862—1911) һәгиги «Молла Нәсрәддин» шаири кими. Ч. Мәммәдгулузадә вә М. Ә. Сабир—идеал гардашлығы.

Ә. Ф. Нәманзадә (1872—1938) «Молла Нәсрәддин»ин әсас јарадычыларындан бири кими.

Ә. Гәмкүсар (1880—1919)—«Молла Нәсрәддин» журна-лынын икинчи редактору вә әсас мұәллифләриндән бири кими.

Әли Нәзми (1878—1946)—көркәмли молланәсрәддинчи сатирик. «Икинчи Сабиримиз».

Әбдүррәһимбәј һагвердијев (1870—1933)—тағынмыш молланәсрәддинчи насир вә публисист.

М. С. Ордубади (1872—1950), Ү. һачыјев (1885—1948), Салман Мұмтаз (1884—1938), Мирзә Чаббар Әскәрзадә (1885—1966), Мәшәди һәбиб Зејналов (1884—1919), Әли Рази Шамчызадә (1888—1938), Әли Мәһзун Рәһимов (1886—1934), Мәммәдәли Манафзадә Сабит (1888—1940), Сәмәд Мәнсур (1879—1938) Әлаббас Мүзниб (1882—1938) вә башгалары Ч. Мәммәдгулузадәнин молланәсрәддинчи мұасирләри кими.

Мəммədəли Сидги Сəфəров (1888—1956)—«Молла Нəс-рəддин» журналынын редактор кəмəkчиси кими.

Молланəсрəддинчи рəссамлар: О. И. Шмерлинг (1863—1938), И. Роттер, Ə. Əзимзадə (1880—1943), В. Киладзе, И. Ахундов (1907—1969), Г. Халыгов (1898—1981), Х. Мусажев (1890—?).

Чəнуби Азəрбајчанда молланəсрəддинчи əдəби гүввэлэр: Мирзəлə Мə'чүз (1873—1934), Бајрамəли Аббасзадə (1859—1926), Əли Бəнзад вə башгалары.

Молланəсрəддинчи əдəби чəбһəнин Азəрбајчан əдəбијатынын инкишафында ролу. Молланəсрəддинчи мұасирлəri Ч. Мəммədгулузадə һаггында.

11. «ӨЛҮЛƏР» ВƏ ƏДƏБИ—ИЧТИМАИ МҮЊИТ

«Өлүлэр» тракикомедијасы Азəрбајчан əдəбијатынын гижмэтли нүмунэлəриндэн бири кими. Əсəрин јарандығы тарихи шəраит.

Əсəрин мөвзусунун мүсəlман алəминин һадисэлəri илə сəслəшмəsi. «Гафгазда мүсəlман тəригəтлəri» (1889) əсəриндə «Өлүлэр» мотивлəri. Нахчыванда, Ирəвандə вə Гарабагда шејхнəсруллаһлыг.

«Өлүлэр»ин əсас образларынын прототиплəri. Кефли Искəндэр конкрет тарихи мəрһэлэдə милли Азəрбајчан зијалыларынын үмүмилəшмиш образы кими. Баш гəһрəманын башлыча прототиплəri: Чүмшүд—Паша Султанов, Мирзə Чəлил Мирзəјев (Шүрби), Күлмəммədбəј Кəнкəрли, Ејнəли Султанов, Искəндэр һачы һəsən оғлу вə б.

«Өлүлэр»ин илк тамашасы (Бакы, 1916). Əсəрин əдəби мүнитдə гижмэтлэндирилмəsi. «Өлүлэр»ин Загафгазија, Орта Асија вə Волгабоју тамашаларынын əдəби мүнитдə эксəдасы. Əдəби тəнгид «Өлүлэр» һаггында.

«Өлүлэр»ин ичтимаи мүнитдə дərки вə гижмэтлэндирилмəsi. Əсəрин ичтимаи мүнитə тə'сири.

«Өлүлэр» тракикомедијасынын əдəби-тарихи əһмијјəти.

12. Ч. МƏММƏДГУЛУЗАДƏ ВƏ АЗƏРБАЈЧАНДА ДЕМОКРАТИК ƏДƏБИ ҺƏРƏКƏТ

Ч. Мəммədгулузадə бəјүк демократик əдиб кими. Јазычынын демократик кəрушлəri.

Əдəби-ичтимаи мүнитдə демократик бəдни фикрин јери вə мөвгеји.

Ч. Мəммədгулузадə вə Азəрбајчан демократик мətбуаты. «Молла Нəсрəддин» журналы милли демократик мətбуатын мұдафиəsi угрунда мұбаризэдə.

Ч. Мəммədгулузадə вə милли маарифчи-демократик əдəби фикир. Романтик əдəбијата мұнасибət.

Азəрбајчан ингилаби демократијасынын Ч. Мəммədгулузадəнин бəдии-публисист əсəрлəриндə мұдафиə олунмасы. Ингилаби-демократик əдəбијатын идеја-естетик принциплəринин формалашмасы вə јеткинлəшмəсиндə Ч. Мəммədгулузадəнин ролу.

13. ЧƏНУБИ АЗƏРБАЈЧАНДА «МОЛЛА НƏСРƏДДИН» ƏДƏБИ—ИЧТИМАИ МҮЊИТИ

Чəлил Мəммədгулузадəнин чəнублу мұасирлəri. «Молла Нəсрəддин» журналында Чəнуби Азəрбајчан мөвзусу. Сəт-тəрхан һэрəkəтынын мұдафиə олунмасы.

Чəнуби Азəрбајчанда «Молла Нəсрəддин» журналынын интишары. Журналын демократик эн'энэлəринə мұнасибət, Əлəkбэр Мəммədгулузадəнин Чəнубда «Молла Нəсрəддин»ин јайылмасында ролу.

«Молла Нəсрəддин»ин Тəбриз нəшрлəri (1921). Журналын чəнублу мұəlлифлəri вə абунəчилəri.

«Өлүлэр» əсəринин Тəбриз тамашасы. (1921).

Чəнуби Азəрбајчанда əдəби-ичтимаи мүнитин демократик истигамəтдə инкишафында Чəлил Мəммədгулузадəнин вə «Молла Нəсрəддин» журналынын тə'сири.

Чəнуби Азəрбајчан əдəби-ичтимаи мүнити Ч. Мəммədгулузадə вə «Молла Нəсрəддин» журналы һаггында.

14. Ч. МƏММƏДГУЛУЗАДƏНИН БƏДИИ ЭСƏРЛƏРИНДƏ ƏДƏБИ—ИЧТИМАИ МҮЊИТИН БƏДИИ ИН'ИКАСЫ.

Ч. Мəммədгулузадəнин бəдии ирси əдəби мүнитин əсас јарадычылыг наилијјəтлəриндэн бири кими. Реалист əдəбијатынын идеја-естетик принциплəринин формалашмасында əдəбин əсəрлəринин ролу. Јазычынын бəдии ирсиндə зијалы образлары. Əдəби мүнитин мұтэрəggi мєјллəринин Мирзə Чəлилин əсəрлəриндə бəдни ин'икасы. Ч. Мəммədгулузадə јарадычылығынын əдəби мүнитə тə'сири.

Ичтимаи мүнитин əсас инкишаф истигамəтлəринин Ч.

Мәммәдгулузадәнин бәдии-публисист эсәрләриндә экс етдирилмәси вә гijмәтләндирилмәси. Әдибин эсәрләринин ичти-маи мүнитә тә'сири.

Чәлил Мәммәдгулузадәнин драм вә нәср эсәрләриндәки образларын прототипләри.

15. АЗӘРБАЈЧАНДА СОВЕТ ДӨВРҮ ӘДӘБИ—ИЧТИМАИ МҮҢИТИНИН ФОРМАЛАШМАСЫНДА ЧӘЛИЛ МӘММӘДГУЛУЗАДӘНИН РОЛУ.

Ч. Мәммәдгулузадәнин әдәби-ичтимаи фәалијјәтиндә совет дөврү Азәрбајчан мүнитинин истигамәтләндирилмәси вә гijмәтләндирилмәси. Јени әдәби нәслин формалашдырылмасы гајғылары.

«Молла Нәсрәддин» журналынын нәшринин Бақы мәрһәләси (1922—1931). Журналын әдәби-ичтимаи мүнитә тә'сири. Јубилеј характерли «Молла Нәсрәддин» кечәләри.

Ч. Мәммәдгулузадәнин ичтимаи фәалијјәти. Әдибин јени әлифба комитәсиндә вә Тәдгиг вә Тәтөббә чәмијјәтиндәки хидмәтләри. Ч. Мәммәдгулузадә Азәрбајчан ССР Мәркәзи Ичраијјә Комитәсинин үзвлүјүнә намизәд кими.

Совет дөврү Азәрбајчан милли мәтбуатынын формалашмасында Ч. Мәммәдгулузадәнин ролу.

Әдибин совет дөврү јарадычылығы. «Дәли јыјынчағы» (1926) вә «Әр (1930) пјесләри, «Бәлкә дә гајтардылар» (1927) һекајәси вә с.

Ч. Мәммәдгулузадәнин әдәби-ичтимаи фәалијјәтинә мүнәсибәт. Јазычынын уғурлары вә ағрылары.

Јени дөвр Азәрбајчан әдәбијјатында Ч. Мәммәдгулузадәнин мөвгеји. Милли бәдии фикирдә Мирзә Чәлил ән'әнәләри.

ЧӘЛИЛ МӘММӘДГУЛУЗАДӘНИН ҺӘЈАТ ВӘ ЈАРАДЫЧЫЛЫҒЫНЫН ӘСАС ТАРИХЛӘРИ

22 (9) феврал 1869-чу ил—Нахчыван шәһәриндә Мәммәдгулу Мәшәди һүсәјнгулу оғлунун аиләсиндә дүнјаја кәлмишдир.

1873—1878-чи илләр-молла мәктәбиндә тәһсил алмышдыр.

1879-чу ил-үчсинифли шәһәр мәктәбинә дахил олмушдүр.

1880-чи ил-атасы өвладынын Загафгазија (Гори) Мү-

әллимләр Семинаријасына дахил олмасы һаггында әризә илә мүрачигәт етмишдир (20 ијун), лакин әризәдә 11 јашында олдуғу гејд едилдији үчүн гәбул едилмәмишдир.

1881-чи ил-атасы икинчи дәфә Чәлилин семинаријаја гәбул олунмасына даир әризә вермишдир. (10 ијул). Әризәдә 12 јашында олдуғу билдирилдијинә кәрә имтаһанлара бурахылмамышдыр.

1882-чи ил—Нахчыван шәһәр мәктәбини битирмишдир. (ијун). Семинаријаја дахил олмасы һаггында үчүнчү әризә илә мүрачигәт едилмишдир. (21 ијун). Гәбул имтаһанларыны мүвәффәгијјәтлә верәрәк семинаријада дәрсләрә башламышдыр. (8 сентјабр).

1883—1884-чү илләр—Семинаријанын ашағы вә јухары синифләриндә тәһсилни давам етдирмишдир.

1885-чи ил—Биринчи әсас синифдә охујаркән Ә. Мәммәдханов вә Ә. Султановла бирликдә шәкил чәкдириб А. О. Черијајевскијә бағышламышдыр (30 октјабр).

1886-чы ил—Семинаријанын нәздиндәки ибтидаи мәктәбдә педагожи тәчрүбә кечмиш, тәһсилә лагејд јанашдығы үчүн төһмәтләндирилмишдир (22 декабр).

1887-чи ил—Семинаријаны битирмишдир. (7 ијул). Ирэван губернијасындакы Улуханлы мәктәбиндә педагожи фәалијјәтә башламыш, аз сонра Шәрур—Дәрәләјез гәзасындакы баш Норашен мәктәбинә кечирилмишдир (13 октјабр).

1888-чи ил—Ирэвана, Халг мәктәбләри директорлуғуна Баш Норашен мәктәбиндә даими сахланмаг һаггында телеграм вурмуш (16 јанвар), мүсбәт чаваб алмышдыр. Шаһтахты мәктәбинә дәјишилмәк һаггында әризә илә мүрачигәт етмишдир.

1889-чу ил—«Чај дәсткаһы» драмыны тамамламышдыр (20 декабр).

1890-чы ил—Неһрәм мәктәбинин нәзарәтчиси вәзифәсинә дәјишдирилмишдир. (15 јанвар).

1891—1892-чи илләр—Неһрәм мәктәбиндә чалышмыш, Нахчыван театрында тамашаларда режиссорлуғ вә актјорлуғ етмиш, «Кишмиш ојуну» пјесинин тамамламышдыр. (1892).

1893-чү ил—8 нәфәр гызы о чүмләдәнә бачысы Сәкинә Мәммәдгулијеваны. Неһрәм мәктәбиндә тәһсилә чәлб етмишдир. Тифлиسدәки «Еккер» фирмасындан Неһрәм мәктәбинә дәмир котач кәтирмәјә наил олмушдүр.

1894-чү ил—«Данабаш кәндинин әһвалатлары» повести-

ни битирмишдир. Мәһәмәдаға Шаһтахтылы вә М. Т. Сидги илә таныш олмушдур.

1895-чи ил —јај мә'зунийјәти дөврүндә Петербурга кедәрәк «Новоје времја» гәзетинин редактору Суворинлә әлифба ислаһаты барәдә сөһбәт апармыш, јолүстү Москвада олмушдур.

Мирзә Фәтәли Ахундовун «Мүсјө Жордан» ролуну ојнамышдыр. Непрәмдә Нағы адлы кәндлинин гызы Һәлимә илә евләнмишдир.

1896-чы ил—Непрәм мәктәбиндә тарих-дијаршүнаслыг музеји јаратмышдыр.

1897-чи ил—Әризәси әсасында Непрәм кәнд мәктәбинин мүдирилијиндән азад едилмишдир (10 ијун). Гызы Мүнәвәр Мәммәдгулујева дүнјаја кәлмишдир. Арвады Һәлимә вәфат етмишдир. Ирәван гәза полис идарәсинә тәрчүмәчи тә'јин едилмишдир. (12 август).

1898-чи ил—Ирәван гәза полис идарәсиндә дәфтәрхана хидмәтчиси вә тәрчүмәчи ишләмишдир.

1899-чу ил—Нахчыван шәһәр пристаынын көмәкчиси вәзифәсинә көчүрүлмүшдүр.

1900-чу ил—Мәммәдгулубәј Кәнкәрлинин (1864—1905) бачысы Назлы ханымла (Зејнәбаға ханым) евләнмишдир (13 ијун).

1901-чи ил—Нахчыван шәһәр полисместринин ашағы рүтбәли көмәкчиси вәзифәсинин тутмушдур.

1902-чи ил—Дава вәкили олмаг мәгсәдилә јенидән Ирәвана көчүрмүшдүр. «Гафгаз» гәзетиндә «Ирәвандан» адлы илк мәгаләси (28 јанвар), «Каспи» гәзетиндә Дәләмә бағларына һәср олунмуш публисист јазысы (7 март), «Ирәван» сәрләвһәли мәгаләси (28 март) дәрч олунмушдур.

1903-чу ил—«Почт гутусу» һекајәсини битирмиш (12 нојабр) М. Шаһтахтынын васитәсилә «Шәрги—Рус» гәзетинин редаксиясында ишә гәбул едилмишдир.

1904-чү ил—«Шәрги—Рус» гәзетиндә «Почт гутусу», «Кишмиш ојуну» һекајәләри, Л. Н. Толстойдан етдији «Зәһмәт, өлүм, нахошлуг» әсәринин тәрчүмәси, М. Т. Сидгинин вәфаты мүнәсибәтилә некрологу дәрч едилмишдир. Һәјат јолдашы Зејнәбаға ханым (14 фервал), атасы Мәммәдгулу Һүсејнгулу оғлу вә анасы Сара Мәшәди Бабаб гызы вәфат етмишләр (4 декабр).

1905-чи ил—Өмәр Фаиг Неманзадә вә тачир Мәшәди Әләскәр Бағырөвла бирликдә «Шәрги—Рус» мәтбәәсини алмыш, «Уста Зејнал» һекајәсини јазмыш, «Почт гутусу» ки-

табча һалында чапдан бурахылмыш, «Иранда һүријјәт» һекајәси јазылмышдыр (нојабр).

1906-чы ил—«Молла Нәсрәддин» журналынын нәшринә ичазә алмыш (4 март), журнал нәшрә башламыш (20 апрел), «Уста Зејнал» ајрыча китабча һалында бурахылмышдыр.

1907-чи ил—Тифлисдә Халг Университети Чәмијјәтинин Азәрбајчан бөлмәсиндә мә'рузәси динләнилмиш (20 март), Һәмидә ханым Чаванширлә евләнмишдир (15 ијун).

1908-чи ил—Фәгир Ордубадинин «Молла Нәсрәддин»дә дәрч едилмиш «Фаты» ше'ринә көрә мәһкәмә мәс'улијјәтинә чәлб едилмишдир. Оғлу Мидһәт дүнјаја кәлмишдир (19 март).

1909-чу ил—«Өлүләр» комедијасы тамамланмышдыр (12 ијун).

1910-чу ил—Мәммәдәли Сидги Сәфәров Нахчывандан Тифлисә чағырылмыш (9 ијун), «Молла Нәсрәддин»ин редактор көмәкчиси тәсдиг едилмишдир (12 октјабр).

1911-чи ил—«Молла Нәсрәддин» М. Ә. Сабирин хәстәлији вә мадди еһтијачы барәдә јазылар дәрч етмишдир. (Бах: №15—17). Икинчи оғлу Әнвәр анадан олмушдур (11 мај).

1912-чи ил—«Почт гутусу» китабчасы јенидән чапдан чыхмышдыр.

1913-чү ил—«Молла Нәсрәддин» журналында Ә. Гәмкүсарын ады редакторлардан бири кими гејд олунмушдур (20 фервал). Бачысы Сәкинә Мәммәдгулузадә вәфат етмишдир. «Почт гутусу» һекајәси «Бакы» гәзетиндә Һ. Минасазовун тәрчүмәсилә (№ 139) дәрч олунмушдур.

1914-чү ил—Ч. Мәммәдгулузадә вә Ә. Гәмкүсар «Молла Нәсрәддин» журналында (№ 21) кедән «Кимназист» ше'ринә көрә мәһкәмә мәс'улијјәтинә чәлб олунмушдур. «Гузу» һекајәси јазылмышдыр (ијун) «Молла Нәсрәддин»ин нәшри мүнвәггәти олараг дајандырылмышдыр (12 октјабр).

1915-чи ил—«Молла Нәсрәддин»ин редакторлары чар мәһкәмәсиндән хилас олмушлар. «Молла Фәзләли» һекајәси јазылмышдыр.

1916-чы ил—«Молла Нәсрәддин»ин јенидән нәшрә башланмасына ичазә алынмышдыр. «Өлүләр» әсәри илк дәфә Бакыда тамашаја гојулмушдур (29 апрел). «Өлүләр» Дашкәнд, Маһачгала сәһнәләриндә дә көстәрилмишдир.

1917-чи ил—«Өлүләр» пјеси Нахчыванда «Ел күзкүсү» адлы драм чәмијјәти тәрәфиндән тамашаја гојулмушдур (мај).

1918-чи ил—Кәһриздә кәнд тәсәррүфаты ишләри илә мәшғул олмушдур. Шушада олмуш, «Консулун арвады» һекајәсини јазмышдыр.

1919-чу ил—«Өлүләр» Бақы, Јереван вә Тифлисдә тамашаја гојулмушдур.

1920-чи ил—Шушада «Анамын китабы» вә «Каманча» пјесләри јазылмышдыр. Мирзә Чәлил Тәбризә көчмүш, Ә. Мәммәдгулузадә илә Шејх Мәһәммәд Хијабанинин көрүшүнә кәлмишдир.

1921-чи ил—Тәбриздә «Молла Нәсрәддин» журналы фәалијјәтә башламыш, һәмин ил журналын 8 нөмрәси чап едилмишдир. «Өлүләр» Бақыда (25 март) вә Тәбриздә (1 мај) ојнанылмышдыр. Совет Азәрбајчанынын Халг Маариф Комиссарлығында мәсул вәзифәјә дәвәт едилмишдир. (30 апрел). Аилә үзвләри илә Тәбриздән Бақыја јола дүшмүшдүр (24 мај) «Данабаш кәндинин мәктәби» вә «Лал» вә «Ојунбазлар» пјесләрини тамамламышдыр.

1922-чи ил—«Молла Нәсрәддин» журналы «Шура» адлы баш мәгалә илә Бақыда нәшрә башламышдыр. Әләкбәр Мәммәдгулузадә Кәһризли кәндиндә вәфат етмишдир. (22 мај). Мирзә Чәлил «Јени јол» гәзетининдә редактору олмушдур. «Лә'нәт» пјеси јазылмышдыр.

1923-чү ил—Д. Бүнјадзадә адына театрда «Анамын китабы» (15 јанвар), «Өлүләр» (21 феврал) эсәрләри тамашаја гојулмушдур. Јубилеј характерли «Молла Нәсрәддин» кечәси кечирилмишдир (11 мај).

1924-чү ил—Тәдгиг вә Тәтөббә Чәмијјәтинин, Јени Әлифба Комитәсинин үзвү сечилмиш, Крым, Оренбург, Дашкәнд, Уфа вә Казанда јени әлифбаны тәблиғ едән нүмајәндә һеј'әтинин тәркибиндә олмушдур.

1925-чи ил—«Молла Нәсрәддин» идарәси нәшријјатында «Өлүләр» эсәри (Һәбиб Чәбијевин мүгәддимәси илә), «Сиркә», «Молла Фәзләли», «Ше'р бүлбүлләри» адлы һекајәләри арыча китаб һалында чапдан чыхмышдыр.

1926-чы ил—«Консулун арвады» китабчасы чапдан чыхмышдыр.

Биринчи Түрколожи гурултајда иштирак етмишдир. «Дәли јығынчағы» пјеси тамамланмышдыр.

1927-чи ил—Азәрбајчан Мәркәзи Ичрайјә Комитәсинин үзлүјүнә намизәд сечилмиш, Ә. Әзимзадәнин јарадычылығынын 20 иллик јубилејиндә (7 мај) чыхыш етмишдир. «Өлүләр» Бақы, Тифлис, Ашгабад, Казан театрларында көстәрилмишдир. «Бәлкә дә гајтардылар» китабча һалында чапдан чыхмышдыр.

1928-чи ил—М. Ф. Ахундовун вәфатынын 50 иллик јубилејиндә вә әдибә Бақыда гојулан абидәнин ачылышында чыхыш етмишдир. Азәрбајчан Халг Комиссарлары Шурасы тәрәфиндән она тәгаүд тәјин олунмушдур (4 апрел). Үмумиттифаг драм јазычылары вә бәстәкарлар чәмијјәтинә үз сечилмишдир.

1929-чу ил—Күрчүстан вә Ермәнистана кедән Азәрбајчан јазычыларынын нүмајәндә һеј'әтинин тәркибиндә олмушдур. «Өлүләр» Азәрнәшр тәрәфиндән чапдан бурахылмыш, Бақы, Шәки, Нахчыван театрларында ојнанылмышдыр.

1930-чу ил—«Молла Нәсрәддин» журналынын 33 нөмрәси чапдан чыхмышдыр. Халг Комиссарлар Шурасынын путјовкасы илә Қисловодскидә мүәличә олунмушдур. А. Ширванзадәнин Јереванда кечирилән јубилеј кечәсиндә чыхыш етмишдир. (8 феврал). «Әр» пјеси јазылмышдыр.

1931-чи ил—«Молла Нәсрәддин» журналынын бир нөмрәси чыхмышдыр. Журналын 25 иллији гејд олунмушдур. А. Шаиг мә'рузәчи олмушдур.

1932-чи ил—Чәлил Мәммәдгулузадә вәфат етмишдир. (4 јанвар күндүз саат 3-дә)

Маариф Ишчиләри Евиндән чәназәси галдырылмышдыр. Фәхри хијабанда дәфн олунмушдур (6 јанвар).

ЧӘЛИЛ МӘММӘДГУЛУЗАДӘНИН НӘСЛИ

1. МӘШӘДИ ҺҮСЕЈНГУЛУ—Ч. Мәммәдгулузадәнин бабасы, XIX әсрин 30-чу илләриндә Чәнуби Азәрбајчанын Хој шәһәриндән аиләси бирликдә Нахчывана көчмүш, бурада бәнналыгла мәшғул олмушдур. 50-чи илләрин ахырларында вәфат етмишдир.

2. МӘММӘДГУЛУ МӘШӘДИ ҺҮСЕЈНГУЛУ ОҒЛУ (1904) Нахчыван шәһәриндә анадан олмушдур. Әдибин атасы. Чанполадовларын дуз карханасында көзәтчи ишләмиш, Нахчыван шәһәриндә анадан олмушдур. Әдибин атасы. Чанполадовларын дуз карханасында көзәтчи ишләмиш, Нахчыван шәһәриндә кичик бир дүкан саһиби олмуш, дуз, от вә саман сатмышдыр. Маарифчи идејалара рәғбәт бәсләмишдир.

3. САРА МӘШӘДИ БАБА ГЫЗЫ/?—1904 /—Мирзә Чәлилин анасы. Әслән Нахчыван шәһәриндәндир.

4. (1). **ЈУСИФ МЭММЭДГУЛИЈЕВ** (1863—1904)—аиләнин бөјүк өвлады.

Нахчыван шәһәр мәктәбини битирмиш, саатсаз ишләмиш, Шәрг әдәбијатыны, әрәб—фарс дилләрини мүкәммәл билмишдир.

5. (2). **Әләкбәр МЭММЭДГУЛУЗАДӘ** (1872—1922)—ортанчыл гардаш, Нахчыван шәһәр мәктәбиндә охумуш, Сәттархан һәрәкатында (1907—1911) фәал иштирак етмишдир. «Молла Нәсрәддин» журналынын Чәнуби Азәрбајчанда јайылмасына көмәклик көстәрмишдир. Совет һакимийјәти илләриндә Ағчабәди рајонунун Кәһризли кәндиндә јашамыш, бурада вәфат етмишдир.

6. (3). **ХӘЛИЛ МЭММЭДГУЛИЈЕВ**—тәвәллүд вә вәфат тарихи мә'лум дејилдир. Аиләнин сонбешијидир. Ушаг јашларында вәфат етмишдир.

7. **Сәкинә МЭММЭДГУЛИЈЕВА** (1881—1913)—Ч. Мәмәдгулузадәнин бачысы. Нәһрәм икисинифли мәктәбиндә Мирзә Чәлилин тәшкил етдији гыз синифиндә охумушдур. 1900-чү илдә Мәмәдгулубәј Кәнкәрлијә әрә кетмиш, бир ил сонра ондан ажрылмышдыр. Икинчи дәфә Әскәраға Кәнкәрли илә аилә гурмушдур. Ики өвлады олмушдур: Тејмур Кәнкәрли (1903—1945), Чәлал Кәнкәрли.

Т. Кәнкәрли Һәмидә ханым Мәмәдгулузадәнин гоһуму Гәмәр Әлијева илә евләнмиш, Бөјүк Вәтән мүһарибәси чәһәләриндә һәлак олмушдур.

8. **КӘРБӘЛАЈЫ ӘЛИ БАБАЈЕВ** (1860—1933)—Мирзә Чәлилин дајысы. Бағбанлыгла мәшғул олмушдур. Маарифчи вә сатирик ше'рләр јазмышдыр. Ч. Мәмәдгулузадә вә Һәмидә ханымла мәктублашмышдыр.

9. **ҺӘЛИМӘ НАҒЫ ГЫЗЫ/?**—1897/—Ч. Мәмәдгулузадәнин һәјат јолдашы. Нәһрәмдә касыб аиләдәндир.

10. **МҮНӘВВӘР МЭММЭДГУЛУЗАДӘ** (1897—1965)—Мирзә Чәлилин илк өвлады. Нәһрәмдә дүнјаја кәлмишдир. Тифлиسدә реалны мәктәбдә охумуш, Бақыда тибб мәктәбини битирмишдир. Әввәлчә Тифлиسدә Иран консуллуғунда чалышан Идрисханла аилә гурмуш, аз сонра ондан ажрылмыш, Мүзәффәр Даватдаровла евләнмишдир. Атасынын вәфатындан сонра Нахчывана көчүб, мухтар республиканын пајтахтында вә Нәһрәм кәндиндә сәһийјә саһәсиндә чалышмышдыр. Икинчи чағырыш ССРИ Али Советинә депутат сечилмишдир.

11. **НАЗЛЫ ХАНЫМ КӘНКӘРЛИ/?**—1904/— Әсил ады Зејнәбаға ханымдыр. Мајор Шәфи аға Кәрим Султанын гызы, Мәмәдгулубәј Кәнкәрлинин бачысыдыр. Ч. Мәм-

мәдгулузадәнин икинчи һәјат јолдашыдыр. (1900-чу илдән) Тифлиسدә вәфат етмишдир.

12. **МЭММЭДГУЛУБӘЈ КӘНКӘРЛИ** (1864—1905)—Ч. Мәмәдгулузадәнин гајны. Нахчыван шәһәр мәктәбини, Тифлис һәрби кимназијасыны, Петербургда али кадет мәктәбини битирмишдир. Һәрби саһәдә хидмәт көстәрмиш, әсрин әввәлләриндән е'тибарән вәкиллик вә маарифчиликлә мәшғул олмушдур. Ирәванда «Лејли» адлы гыз мәктәби ачмышдыр. (1901). Ч. Мәмәдгулузадәнин идеја-мә'нәви инкишафында мүһүм рол ојнамышдыр.

13. **ҺЕЈДӘР КӘНКӘРЛИ**—тәвәллүд вә вәфаты тарихи мә'лум дејилдир. Назлы ханымын биринчи никаһдан олан оғлудур. Ч. Мәмәдгулузадә ону өвладлыға гәбул едиб, тә'лим-тәрбијәси илә мәшғул олмушдур.

14. **ҺӘМИДӘ ХАНЫМ, МЭММЭДГУЛУЗАДӘ** (1873—1955)—Ч. Мәмәдгулузадәнин өмүр јолдашы (1907). Танынмыш маарифчи зијалы гадын. Кәһризли кәндиндә мәктәб ачмышдыр (1910). Мирзә Чәлилин бир нечә һекәјәсини рус дилинә тәрчүмә етмиш, онун һаггында хатирәләрини јазмышдыр. Ә. Чаванширин тәрчүмәји—һалыны гәләмә алмыш, Әбүлфәтхан Тути вә Ағабәјимағанын һәјат вә јарадычылығыны тәдгиг етмиш, Азәрбајчан шифаһи халг әдәбијаты нүмунәләрини топламышдыр.

15. **ӘҺМӘДБӘЈ ЧАВАНШИР** (1828—1903)—Һәмидә ханымын атасы, Али һәрби тәһсилә маликдир. Кечән әсрин 80—чи илләриндән е'тибарән маарифчилик вә херийјәчиликлә мәшғул олмушдур. Ше'рләр јазмыш, Авропа вә рус әдәбијатларындан тәрчүмәләр етмишдир. Бәдин әсәрләри 1907-чи илдә «Гејрәт» мәтбәәсиндә «Асары—Әһмәдбәј» ады илә китаб һалында нәшр олунмушдур. Үч чилдлик Азәрбајчан—рус аталар сөзләри күллијјаты һазырламышдыр. «Гарабағ ханлығынын сијаси тарихи» адлы елми әсәрин мүәллифидир.

16. **МИНА ДАВАТДАРОВА** (1898—1923)—Һәмидә ханымын биринчи никаһдан Ибраһим Даватдаровдан олан гызы. Тифлис Гызлар Институтуну битирмишдир. Јусифхан Мәмәдбәјовла аилә һәјаты гурмуш, ондан ики оғлу: Мурад вә Рәшид дүнјаја кәлмишдир. һазырда Мурад Америкада, Рәшид исә Испанијада јашајыр.

17. **МҮЗӘФФӘР ДАВАТДАРОВ** (1900—1959)—Һәмидә ханымын илк никаһдан олан оғлу. Тифлиسدә реални мәктәб битирмишдир. Совет һакимийјәти илләриндә Бақыда јашамышдыр. Гызлары—Мина Даватдарова (1935) Бақыда јашајыр. Н. Нәриманов адына Азәрбајчан Тибб Институту-

нун досентидир. Эминэ Даватдарова (1937) Ү. Гачыбәјов адына Азәрбајчан Дөвләт Консерваторијасынын мәзунудур. Һазырда Ригада јашајыр. Күлнар Даватдарова (1944) —тибб елмләри намизәдидир. Москвада Елми Тәдгигат Институтуда чалышыр.

18. МИҢДӘТ МӘММӘДГУЛУЗАДӘ (1908—1932)—Мирзә Чәлилин оғлу. Азәрбајчан Политехник Институтунун гидротехники тикинтиләр факултәсини битирмиш, республика Дөвләт Плаң Комитәсиндә Минкәчевир Су Електрик Стансијасынын ләјиһәсини һазырлајан шуранын елми катиби вәзифәсиндә чалышмышдыр.

19. ӘНВӘР МӘММӘДГУЛУЗАДӘ (1911—1979)—јазычынын оғлу. Азәрбајчан Тибб Институтуну битирмиш, һәмин институтуда һәким—терапевт вәзифәсиндә чалышмышдыр. 1942-чи илдән етибарән Иранын пәјтахты Тегранда јашамыш, үрәк инфактындан шәһәрдә вәфат етмишдир.

20. МӘҢИН ДАДИПУР—Әнвәр Мәммәдгулузадәнин биринчи һәјат јолдашы. Азәрбајчан Тибб Институтуну битирмишдир. Бақыда икән Мәһри адлы гызы дүнјаја кәлмишдир. (1940). Иранда 1943-чү илдә Әнвәрдән ајрылмышдыр. Һазырда Мәһин Һүсәји гызы Дадипур вә Мәһри Мәммәдгулузадә Франсанын пәјтахты Парис шәһәриндә јашајырлар. Мәһри ханымын Натали адында гызы вардыр.

21. ЗОСЈА ХАНЫМ—Әнвәрин икинчи арвады. Миллијәтчә полјакдыр. Тибб бачысы олмушдур. Әнвәр Мәммәдгулузадәдән ики оғлу вә ики гызы дүнјаја кәлмишдир. Мирзә Чәлилин Ирандакы нәвәләри Чаваншир фамилијасыны дашымышлар. Зосја ханым 1979-чу илдә Тегранда вәфат етмишдир.

22. ЕДИ МӘММӘДГУЛУЗАДӘ (144)—Әнвәрин бөјүк оғлу. Тегранда орта мәктәб, Полшада университет битирмишдир. Јализавета адлы полјак гызы илә аилә һәјаты гурмушдур. Бир ғолу вардыр. Полшанын Лодз Шәһәриндә јашајыр.

23. НИЗҢӘТ МӘММӘДГУЛУЗАДӘ (1948)—Әнвәрин гызы. Тегранда дүнјаја кәлмиш, илк тәһсили бурада алмышдир. Һазырда Франсанын Нитса шәһәриндә јашајыр. Аилә һәјаты гурмушдур. Бир оғлу вә бир гызы вардыр.

24. ТЕЈМҮР МӘММӘДГУЛУЗАДӘ (1950)—Әнвәрин оғлу. Тегран шәһәриндә јашајыр. Бир оғул атасыдыр.

25. ИРЕН МӘММӘДГУЛУЗАДӘ (1954)—Әнвәрин гызы. Тегран шәһәриндә јашајыр. Манекенчи рәссамдыр. Бејнәлхалг мүсабигәдә медала ләјиг көрүлмүшдүр.

ӘДӘБИЈАТ

ЕЛМИ ӘСӘРЛӘР

1. Ариф М. Сәнәткар гочалмыр. Бақы, 1980.
2. Ағајев И. Әлигулу Гәмкүсар. Бақы, 1976.
3. Ағајев И. «Молла Нәсрәддин»ин поетикасы. Бақы, 1985.
4. Азәрбајчан јазычыларынын һәјатындан дәгигәләр (тәртиб едәни проф. К. Мәммәдов). Бақы, 1979.
5. Ахундов Н. «Молла Нәсрәддин» журналынын нәшри тарихи. Бақы, 1959.
6. Ахундова З. Реализм Дж. Мамедкулизаде и опыт русской литературы XIX—начала XX века. Баку, 1988.
7. Бајрамов Ф. Чәлил Мәммәдгулузадә. (Библиографија). Бақы, 1966.
8. Вәлијев М. Чәлил Мәммәдгулузадәнин драматуркијасы. Бақы, 1954.
9. Вәзирова Ф. Мәммәд Сәид Ордубади. Бақы, 1970.
10. Вәлиханов Н. Азәрбајчан маарифчи реалист әдәбијаты. Бақы, 1984.
11. Гарајев Ј. Реализм: сәнәт вә һәгигәт. Бақы, 1980.
12. Гахраманов А. Нахичеванский театр. Пути и проблемы развития. Автореферат. Ташкент, 1987.
13. Ейвазов Ј. Мамед Таги Сидги. Баку, 1986.
14. Әлијев А. Молланәсрәддинчиләрин достларындан бири. «Азәрбајчан» журналы, Бақы 1967, № 7.
15. Әлијев Ј. Бөјүк јазычы. Бақы, 1979.
16. Әлимирзәјев Х. Проблемләр вә характерләр драматуркијасы. Бақы, 1979.
17. Ибраһимов М. Бөјүк демократ. Бақы, 1957.
18. Исрафилов Һ. «Өлүләр». Бақы, 1966.
19. Исрафилов Һ. Азәрбајчан драматуркијасынын инкишафы проблемләри. Бақы, 1988.

20. Заманов А. Сабир və мүасирлэри. Бақы,
21. Заманов А. Эмэл достлары. Бақы, 1979.
22. Көчэрли Ф. Б. Сечилмиш эсэрлэри. Бақы, 1963.
23. Магсудов И. О. Султановун һэјаты və јарадычылыгы. Автореферат. Бақы, 1963.
24. Мәммэдова Ә. Азэрбајчан бэдиі нэсри. Бақы, 1983.
25. Мәммэдов М. Чэлил Мәммэдгулузадэнин бэдиі нэсри. Бақы, 1963.
26. Мәммэдов М. Идеал гардашлары. Бақы, 1967.
27. Мәммэд Чэфэр. Чэлил Мәммэдгулузадэ. Бақы, 1967.
28. Мәммэдов К. Әбдүррәһимбэј һагвердијев. Бақы, 1970.
29. Мәммэдов Х. «Әкинчи»дән «Молла Нэсрэддин»эдэк. Бақы, 1988.
30. Мәммэдгулузадэ Н. Мирзэ Чэлил һаггында хатирэлэрим. Бақы, 1973.
31. Мәммэдэли Г. Молла Нэсрэддин. (салнамэ). Бақы, 1973.
32. Мәммэдэли Г. Молла Нэсрэддин. (салнамэ). Бақы, 1984.
33. Мир Чэлал. Һүсејнов Ф. XX эср Азэрбајчан эдэбијаты. Бақы, 1982.
34. Мирахмедов А. «Пладуший смехач». Москва, 1989.
35. Мирәһмэдов Ә. Азэрбајчан Молла Нэсрэддин. Бақы, 1980.
36. Мишијев А. Азэрбајчан јазычылары və Тифлис эдэби-ичтимай мүнити. Тбилиси, 1983.
37. Не'манзадэ Ә. Ф. Эсэрлэри, Бақы, 1983.
38. Не'манзадэ Ә. Ф. Хатирэлэрим. Бақы, 1985.
39. Нэчэфов М. Эзим Эзимзадэ. Бақы, 1980.
40. Новрузов Т. Сабир və давамчылары. Бақы, 1988.
41. Новрузов Ш. «Шэрги—Рус»ун чағырышы. Бақы, 1988.
42. Пашајев А. «Молла Нэсрэддин»: достлары, дүшмэнлэри. Бақы, 1982.
43. Пашајев М. Чэлил Мәммэдгулузадэнин архивинин тэсвири. Бақы, 1961.
44. Рүстәмөв Т. Аловларда бэркијән гэлэм. Бақы, 1981.
45. Рамазанов Ф. Чэлил Мәммэдгулузадэнин етик көрүшлэри. Бақы, 1969.
46. Сејидов Ј. Јазычы və дил. Бақы, 1979.
47. Сејидов Ә. Гори семинаријасы və онун мә'зунлары. Бақы, 1988.
48. Султанлы Ә. Азэрбајчан драматуркијасынын инкишафы тарихиндән, Бақы, 1964.

49. Талыбзадэ К. Азэрбајчан эдэби тэнгидинин тарихи. Бақы, 1984.
50. Талыбзадэ К. Тэнгид və тэнгидчилэр. Бақы, 1989.
51. һачыјев А. Тифлис эдэби мүнити. Бақы, 1980.
52. һачыјев Т. «Молла Нэсрэддин»ин дили və үслубу. Бақы, 1983.
53. һачыјев Ч. Х. XX эср Азэрбајчан эдэбијаты тарихи. Бақы, 1955.
54. һэбибов И. Ч. Мәммэдгулузадэнин һэјат və јарадычылығынын эсас тарихлэри. Бақы, 1986.
55. һэбибов И. Эдэби јүксэлиш. Бақы, 1985.
56. һэбибов И. Чэлил Мәммэдгулузадэ. Бақы, 1987.
57. һэбибов И. Мирзэ Әләкбэр Сабирин һэјат və јарадычылығынын эсас тарихлэри. Бақы, 1987.
58. Һүсејнов Ф. Әли Нэзми, Бақы, 1970.
59. Һүсејнов Ф. Ади әһвалатларда бөјүк һэгигэтлэр. Бақы, 1974.
60. Һүсејнов Ф. «Молла Нэсрэддин» və молланэсрэддинчилэр. Б., 1986.
61. Һүсејнов Ә. Сэнэт јанғысы. Бақы, 1979.
62. Хэлилов Ә. Нахчыван театрынын тарихи. Бақы, 1964.
63. Хэлилов Ф. Творческий путь Мирзы Али Моджуза. Автореферат, Бақы, 1982.
64. Фејзуллајева А. Маариф чарчылары. Бақы, 1988.
65. Чэлил Мәммэдгулузадэ (мүәллифлэр коллективи) Бақы, 1974.
66. Чэлил Мәммэдгулузадэ (мэгалэлэр və хатирэлэр) Бақы, 1967.
67. Чэлил Мәммэдгулузадэнин нахчыванлы мүасирлэри: Бақы, 1967.
68. Чэфэрзадэ Ә: Сабир. Бақы, 1985.
69. Шэриф Ә. «Молла Нэсрэддин» нечэ јаранды: Бақы, 1985.

БЭДИИ ЭСЭРЛЭР

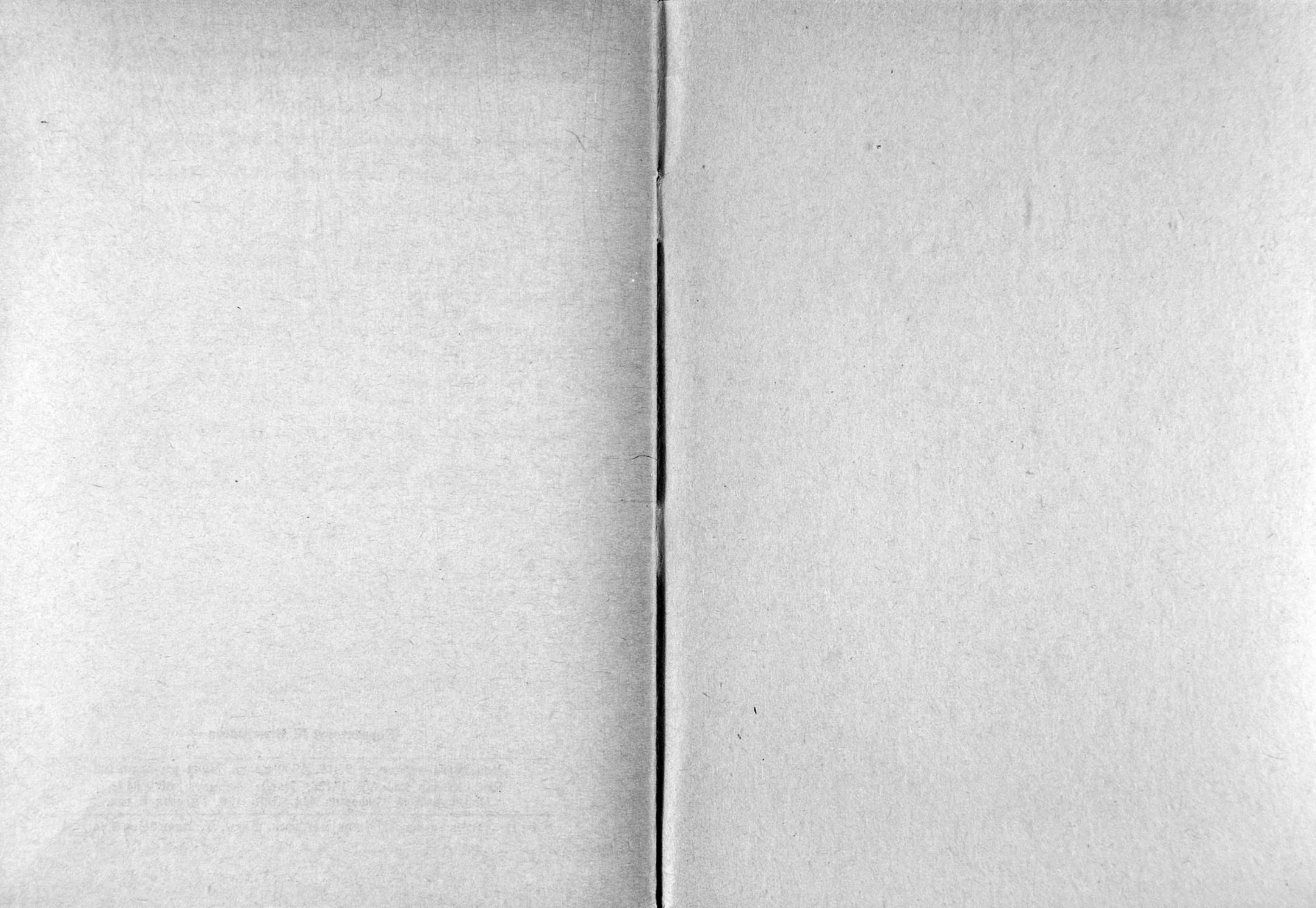
1. Бајрамэли Аббасзадэ. Сечилмиш ше'рлэр. Бақы, 1964.
2. Джалил Мамедкулизадэ. Собирише сумашедших. (послесловия А. Айлисли). Москва, 1989.
3. Әбдүррәһимбэј һагвердијев. Сечилмиш эсэрлэри. 2 чилддэ, Бақы, 1971.
4. Ејнэли Султанов. Сечилмиш һекајэлэри. Бақы, 1966.
5. Әли Нэзми. Сечилмиш эсэрлэри. Бақы, 1979.
6. Әзиз Шэриф. Кечмиш күнлэрдән. Бақы, 1983.

7. Әлигулу Гәмкүсар. Сечилмиш әсәрләри. Бақы, 1959.
8. Марағалы Зејналабдын. Ибраһимбәјин сәјаһәтнамә-си. Бақы, 1982.
9. Мәммәд Сәид Ордубади. Әсәрләри, 1 чилд. Бақы, 1964.
10. Мәһәммәд Тағы Сидги. Сечилмиш педагожи әсәрләри, Бақы, 1967.
11. Мәммәдәли Манафзадә Сабит. Ибрәт күзкүсү. Бақы, 1988.
12. Мирзә Әләкбәр Сабир. Гоһоһнамә. 3 чилддә. Бақы, 1962—1965.
13. Мирзә Әләкбәр Сабир, Гоһоһнамә. Бақы, 1980.
14. «Молла Нәсрәддин» (1906—1907-чи илләр). Бақы, 1986.
15. Молланәсрәддинчи шаирләр (тәртиб едәнләр проф. А. Заманов вә ф. е. д. К. Әлијев). Бақы, 1986.
16. Сабир. Избранные произведения (вступительная статья, составление и примечения проф. Ч. Г. Гусейнова). Ленинград, 1983.
17. Үзејир Начыбәјов. Әсәрләри. Бақы, 1985.
18. Чәлил Мәммәдгулузадә. Әсәрләри 3 чилддә. Бақы, 1966—1967.
19. Чәлил Мәммәдгулузадә. Әсәрләри, 6 чилддә. Бақы, 1982—1985.
20. Чәлил Мәммәдгулузадә. Намә'лум пјесләр. (тәртиб едәни вә өн сөзүн мӯәллифи дос. И. Нәбибов), Бақы, 1990.

Корректору: К. Исмајлова

Үзгүлмәгә верилмиш 25. 5. 1990-чы ил. Чапа имзаланмыш
10.7.1990-чы ил. ФГ 15136. Қағыз форматы 60×84¹/₁₆.
Чап вәрәги 2. Сифариш 414. Сајы 150. Гүјмәти 6 гәп.

В. И. Ленин адына АПИ-нин мәтбәәси. Бақы, Ү. Начыбәјов күч., 34.

1990
325

6 гэн.

434